

Опубліковано у: Збірник наукових праць. Серія «Історія та географія»/ Харківський національний університет імені Г.С.Сковороди. – Харків: Майдан, 2009. Вип. 37. – С. 16-21.

М.С.Вороніна

СПЕЦИФІКА ЖІНОЧОГО ПИТАННЯ В МАСКУЛІННОМУ РЕГІОНІ В ПЕРШІЙ ТРЕТИНІ ХХ СТОЛІТТЯ (НА ПРИКЛАДІ КАТЕРИНОСЛАВЩИНИ).

16

У статті розглядається ставлення більшовиків Катеринославщини до «жіночого питання», причому аналізуються не просто декларативні заяви, а гендерній експертизі піддаються листівки, звіти партійних відділів, статистичні данні. Усе це більш об'єктивно презентує становище жінок у маскулінному регіоні та допомагає виявити ментальні особливості.

ключові слова: гендер, маскулінний, патріархатний

В статье рассматривается отношение большевиков Катеринославщины к «женскому вопросу», причем анализируется не просто декларативные заявления, а гендерной экспертизе подвергаются листовки, отчеты партийных отделов, статистические данные. Все это более объективно презентует положение женщин в маскулінном регионе и помогает выявить ментальные особенности.

ключевые слова: гендер, маскулінний, патріархатний.

In the article there has been considered the attitude of Bolsheviks of Katerinoslavschina to the “women’s issue”, therewith there have been analyzed not just declarative announcements, but leaflets, party departments’ reports, and statistical data are undergone gender expertise. All these present the position of the women in the masculine region more objectively and help to reveal mental “peculiarities”

Key words: Gender, masculine

Постановка проблеми. На межі ХІХ та ХХ століть Катеринославська губернія була однією з найбільш промислово розвинутих не лише в Україні, але й у всій Російській імперії, причому домінувала саме важка промисловість. Із цього факту випливає, що значна частина чоловіків-робітників отримували характерні для цієї галузі високі заробітки і тому мали змогу одноосібно утримувати родину з непрацюючою дружиною. Тобто патріархатні традиції тут зазнали меншої трансформації ніж у інших регіонах, бо як зазначала О.М.Коллонтай у своїй праці “Соціальні основи жіночого питання” 1909 року: “Жіноче питання – це, зрештою, питання шматка хліба”[6, с.34]. **Аналіз актуальних досліджень.** Дана стаття в першу чергу – є критичний аналіз джерел із використанням гендерної експертизи. **Мета статті** віднайти специфічні регіональні риси у гендерних відносинах, проаналізувати: чи змінювалась місцева ментальність щодо «жіночого питання». **Виклад основного матеріалу.** На межі ХІХ та ХХ століть велика чисельність підприємств важкої промисловості маскулінної за своєю суттю була найкращою соціальною базою для розповсюдження ідей марксизму, а головне більшовизму. Історія комуністичної партії України веде свій початок саме з ідеологічних організацій Києва і Катеринослава: в останньому в кінці 80-х на початку 90-х вже були створені марксистські гуртки на Брянському заводі, в залізничних майстернях, на лісопильному заводі, в ремісничих майстернях[7, с. 27] – усе це заклади із домінуючою чоловічою працею. Проте така масовість активістів призвела й до організації жіночого гуртку, «в ньому брали участь дівчата, які проживали в Кайдаках, на Чечелівці і на фабричній стороні міста» [7, с. 27], бо за активної підпільної діяльності марксистським гурткам конче необхідні були секретарки та й заборонену літературу найчастіше переносили й перевозили саме представниці жіночої статі. Під час

вже Першої буржуазної революції в Російській імперії «слідом за Харковом і Києвом за вказівкою В.І.Леніна створюється більшовицька група у Катеринославі», саме в цей час на допомогу місцевим були направлені з інших міст революціонери-професіонали, серед яких була й Серафіма Іллінічна Гопнер з Одеси [7, с. 64-65]. Можливо через присутність жінок в організації у заголовках чисельних листівок часто з'являється жіночий маркер, на зразок: «До робітників та *робітниць* Катеринослава». Проте лише в тексті однієї можна побачити ще присутність жіночих маркерів, утім жінки презентовані ніяк суб'єкти, а як об'єкти, які до того ж невід'ємно «приписані» до суб'єктів чоловічої статі: «...де вони, які приречені на голодну смерть разом зі *своїми* дружинами і дітьми... Чому нас б'ють, нас мучають, нас прирікають на голодну смерть, *наших* дружин на страждання...»[19, Арк. 49, 50, 55, 61]. Катеринославський комітет більшості РСДРП у своїх вимогах під час революційних подій так і не спромігся в своїх листівках щось вимагати для жіночої частини власного електорату.

Після років реакції тільки в 1915 році відновив свою роботу комітет і у його керівному складі знову була лише С.І.Гопнер [7, с. 138], крім того, до Лютневої революції навіть незначної фемінізації так і не відбулося. Мабуть тому в досить об'ємному регіональному збірнику документів і матеріалів можна знайти лише один допис із жіночим маркером: «Кореспонденція в газету «Звезда» про підневільну працю і безправне положення жінок-робітниць на трубопрокатному заводі «А»» від 12 травня 1917 року, втім у самому тексті більше про жінок у будь-якому ракурсі не згадувалося [8, с. 66]. На той момент більшовицька організація Катеринославської губернії швидко зростала, передусім завдяки Донецькому і Криворізькому басейнам: біля 16 тисяч членів РСДРП(б) (для порівняння, в усій Україні близько 33 тисяч, у Катеринославі – 3500 тисяч)[7, 174]. Агітаторам цілком вистачало «маскулінних» підприємств через гендерну специфіку регіону[3, с. 147-153], щоб не шукати можливостей розширити свою сферу впливу ще й на жіночу аудиторію. Крім того, досягнення щодо прав жінок відбувались у першу чергу в межах ліберального фемінізму, соціальною основою якого була передусім інтелігенція. Але з наявністю останньої були певні труднощі в порівнянні з тим же Києвом та Харковом, де, навіть якщо, в самих лавах більшовицької організації було й не багато представників цієї страти, то наявність тих же університетів гарантувала бурхливий феміністський рух, бо саме в таких містах створювались Вищі жіночі курси за активної участі викладачів тих же університетів, які в свою чергу тим більше притягували емансипованих жінок і взагалі максимально робили актуальним «жіноче питання». Таким чином, Катеринославщина ще до революційного 1917 року не стала, м'яко кажучи, центром Першої хвилі фемінізму. А за «Протоколом Всеукраїнської наради більшовицьких організацій 26 травня 1918 року» чітко можна побачити, що партія просто потерпала через відсутність інтелігенції в більшості регіонів, майже з кожного міста доповідач промовляв фразу: «Інтелігентських сил немає»[1, с. 643-644] – і Катеринослав був у тому числі. Тобто, відсутність серед освічених громадян прихильників більшовизму та відсутність більш-менш значного місцевого осередку феміністичного руху остаточно закріплювало і без того суто маскулінні риси партійного осередку даного регіону.

На тлі вище викладеного тим унікальнішою є доля революціонерки С.І.Гопнер, яка майже в усьому нагадує життєвий шлях голови першого радянського уряду України Є.Б.Бош. Та головна їх схожість у тому, що в радянській історіографії з них не зробили «ікони» як із тієї ж Н.К.Крупської, не можна казати, що їх викреслили зі списків провідних революціонерів, але не робилося акценту на тому, що вони представниці іншої статі, як це було із О.М.Коллонтай, яка також мала гендерно не марковане прізвище. Такі як С.І.Гопнер і Є.Б.Бош не були борцями за жіночі права, певні труднощі з соратниками-чоловіками вони пояснювали чим завгодно тільки не гендерною дискримінацією, бо

абсолютно не усвідомлювали себе особами «другої статі» й у своїй жіночності не шукали виправдань своїм слабостям. Із приводу безпосередньо С.І.Гопнер – вражає те, що неодноразово саме жінку більшовики посилали на «промови» до солдатів, тобто абсолютно маскулінної аудиторії: у Зимовому театрі (після квітневої конференції у Петрограді) на зборах Ради робітничих і солдатських депутатів, – згадувала С.І.Гопнер, – «Коли дійшла черга до промови представника більшовиків, *довелось* виступати мені...Офіцери в залі нервували. А лідери меншовиків та есерів сичали: – Що ви робити? Що ви говорите? В залі ж багато солдатів!»[2, с. 232-233]. Кінець-кінцем промова скінчилась аплодуванням. Після подій 3-5 липня 1917 року, коли розпочався відкритий похід Тимчасового уряду проти більшовиків, потрібно було виступити в 228 та 271 полках Катеринослава, які погрожували самовільно «знайти собі обмундирування»: вночі обшукати квартири торговців. Наприкінці

18

1917 року під час підготовки збройного повстання після Жовтневих подій у Петрограді, як згадує С.І.Гопнер: «...напередодні вирішальних днів комітет послав мене на Брянський завод, щоб закликати робітників не виступати без наказу штабу» (саме на цьому підприємстві зберігалась значна кількість зброї, що була прислана з Москви)[2, с. 242-243] – і знову все вдалося. Головний парадокс полягав у тому, що як вже зазначалося, Катеринославщина на фоні решти губерній аж ніяк не страждала на нестачу кадрів. Увесь цей час С.І.Гопнер з квітня 1917 року одна з трьох редакторів більшовицької газети «Звезда», членкня виконкому Катеринославської Ради та президії рад у Катеринославі, входила до складу Катеринославського комітету РСДРП(б), одна з двох делегатів на VII (Квітневу) конференцію і одна з чотирьох на IV Всеросійському з'їзді Рад [2, с. 222-223, 233]. І нарешті, 8-9 вересня 1918 року в Орлі відбувся пленум ЦК КП(б)У, який увільнив Г.Пятакова від обов'язків секретаря ЦК КП(б)У, запропонувавши С.І.Гопнер виконувати обов'язки секретаря[7, с. 244]. Однак із посадами у вищому керівництві республіки у неї так і не склалося: за архівними даними 1922 року вона лише член бюро Донецького губкому на посаді завагітпромом, зрозуміло, що Донбас на той момент був одним із пріоритетних регіонів всієї країни та й завідувати відділом агітації і пропаганди будучи жінкою навіть для менш маскулінних губерній було виключенням з правил, тим не менш масштаб такої особистості був значно більший, ніж утилітарне експлуатування ораторських здібностей [14, Арк. 34].

Можливо це лише збіг, але в той час, коли С.І.Гопнер займає більш помітні посади, в газеті «Звезда» від 6 і 8 вересня 1918 року з'являється «Резолюція, яка запропонована більшовиками та, яка прийнята конференцією заводських, полкових комітетів, правлінь професійних спілок і представників політичних партій» щодо соціального страхування, де пункт третій містив і суто жіночі вимоги: «За умов господарчої катастрофи, яка погрожує масовим безробіттям... з особливою необхідністю висувається негайне введення всіх видів страхування з розповсюдженням його на всі види найманої праці (не виключаючи *домашньої прислуги*), а саме: страхування від нещасних випадків, хвороби, безробіття, старості, інвалідності, страхування вдів, сиріт та *материнства...*» [8, с. 145]. Тобто потроху все ж таки з'являється усвідомлення «присутності» жіноцтва, не настільки вже часто їх місце в історії Катеринославщини є «біла пляма». Але в той же час можна спостерігати суто гендерну дискримінацію, приміром, у «Відповідях Каменської [Катеринославська губернія] Ради робітничих депутатів на анкету, яка була запропонована більшовицькою фракцією II Всеросійського з'їзду Рад робітничих і солдатських депутатів» [треба було відповісти не пізніше 26 жовтня 1917 року] окрім безпосередніх відомостей щодо становища більшовиків у даному регіоні також на питання: «11. Розміри безробіття і заходи боротьби з нею?» - місцеві більшовики звітували: «Часткове звільнення. Останнім часом звільняють жінок, чоловіки яких працюють на заводі, та

військовополонених» [8, с. 193-196]. У той же час у самому Катеринославі, де як і в будь-якому великому місті більше можливостей знайти роботу, звільняли тільки військовополонених [8, с. 190-193]. Звісно, нікого не цікавило: які стосунки в родині, чому дружина була змушена працювати, замість того щоб жити за патріархатними традиціями. Усе це детальне висвітлення «співіснування» більшовиків і «жіночого питання» на Катеринославщині до остаточної легалізації радянської влади в даному регіоні, з одного боку, презентує той фундамент гендерних відносин, на який згодом повинна була спиратися політика «радянського фемінізму», а з іншого боку, провіщає специфічність реалізації цієї політики: рівень підтримки на місці і рівень ініціативи ЦК КП(б)У та ЦК РКП(б).

Відділ робітниць при ЦК РКП(б) з'явився ще до остаточного встановлення радянської влади на Катеринославщині, тому до мирного життя повертались тут уже з циркулярами щодо роботи з жіноцтвом, і з перших днів уже треба було звітувати про будь-які кроки в цьому напрямі у вищі інстанції. Саме тому, що в регіоні до 1917 року так і не з'явилась база для ліберального фемінізму, дана справа для місцевих партробітників була абсолютно нова, та для пересічного жіноцтва також не знайома. У звіті жінвідділу Катеринославського губкому КП(б)У за лютий 1920 року дуже багато уваги приділено засіданням делегаток, конференціям, прийнято маса резолюцій, але при цьому не можна побачити якихось конкретних цифр і справ і жодної власної ініціативи. Робота ж із повітами полягала лише в тому, щоб розіслати інструкції та літературу. Тільки в одному Каменському повіті спостерігалась безпосередня робота з жінками: був створений «клуб пролетарок», який налічував 207 членень, а також проведений «тиждень фронту» і суботник [12, Арк. 101 зв]. Можна припустити, що приклади безпосередньої гендерної дискримінації, про які згадувалось раніше, призвели до посилення гендерної свідомості та жіночої солідарності. У

19

березні діяльність все ж таки активізувалась: визначилися з кандидатурами на всілякі курси, в газеті «Звезда» розміщали сторінку робітниці, 12 березня разом із агітвідділом провели концерти-митинги «Революція та визволення жінок» – тобто усе за циркулярами ЦК КП(б)У. У той же час зібрання комуністок двічі так і не відбулося [12, Арк. 102], хоча за тодішньою партійною традицією обов'язки розподілялися за гендерним принципом, тобто жінки-комуністки в першу чергу відряджались на «жіночі справи», особливо враховуючи, що жінвідділи були невід'ємною частиною суто партійних осередків, тому, цілком логічно, що працювати в них повинні були в ідеалі виключно комуністки. У наступний місяць єдине про що звітували – це про обрання делегаток із усіх жіночих груп населення [12, Арк. 103].

У 1921 році судячи зі звітів можна спостерігати доволі бурхливу діяльність: відбулася загальноміська конференція в якій взяли участь 680 делегаток (180 – важка індустрія, 300 – від швейної промисловості, шпиталів, їдалень, дитячих закладів та ін., 100 – від червоноармійок [дружин] і 100 – від радслужбовців), 110 загальних зборів на підприємствах та установах, 8 районних делегатських зібрань і т.п., 30 жінок відправлено на різноманітні курси і 100 робітниць у дитячі заклади. У той же час жодних згадувань про те, скільки вдалось заснувати тих же самих дитячих закладів, що було завжди найболючішим питанням для жіноцтва, єдиним виключенням у цій статистичній браваді була інформація про те, що в селі Шолоково Новомосковського повіту була організована швейна майстерня, де навчали селянок [13, Арк. 66]. Тобто тільки в єдиному селі на всю Катеринославщину знайшлись активістки, які щось зробили дійсно потрібне для жінок, а більшість жінорганізаторів на офіційних посадах із окладами читали лекції і розповідали про те як багато комуністична партія нібито зробила для визволення жінок, тим самим банально займаючи особистий час пересічних жінок і зводячи нанівець усі циркуляри

центрального відділу робітниць. Крім того, приміром, відкриття школи грамоти в Павлоградському повіті можна віднести до потрібної справи, втім подолання не писемності було загально державним пріоритетом і це досягнення могли записати собі в актив майже всі як партійні так і радянські структури, особливо враховуючи те, що нерідко на декількох посадах могла працювати одна й та ж сама людина, тобто ми спостерігаємо відсутність гендерного забарвлення в діях.

Тим часом за даними 1922 року жінки-комуністки взагалі не змогли досягти особливих висот у катеринославському партапараті. Завгубжінвідділом не була достатньо авторитетною членкенею КП(б)У щоб увійти до місцевого бюро, однак це було загальноукраїнське правило, виключенням з якого була, як вже раніше зазначалося, С.І.Гопнер. Також партійне жіноцтво майже не допускалося й у бюро повітових комітетів, тільки в Дніпровському таку вирішальну посаду мала завженвідділу Нарижна [14, Арк. 37], більш гендерно відкритими були лави самих повітових та районних комітетів, до яких апріорі входила як мінімум одна жінка, займаючи посаду завженвідділу, але крім того Пілацька була завідуюча губернським відділом агітації, у фабрично-заводському районі Зоріна – заворгістром, в Амур-Н-Дніпровському райкомі, і в Катеринославському повіткомі Довгальова та Сировцева– завучстатом, однак це також була загальноукраїнська тенденція, а не місцева специфіка [14, Арк. 1- 76]. Тим не менше були й певні регіональні особливості, давалося взнаки «технічне» виконання своєї роботи жінорганізаторками: якщо проаналізувати статистичні данні розкладки прийому робітниць і селянок на Робфаки в 1922 році на засадах постанов Головпрофосвіти про 10% місць. Від Катеринославщини було послано 9 жінок (2 – до Харківського технологічного інституту, 2 – до Харківського інституту сільського господарства та лісів, 5 – до Катеринославського гірничого інституту). Для прикладу, регіони, в яких були розташовані вищі, відправляли на навчання туди більше своїх мешканок: Харків, у вище згадувані – відповідно 9 і 8, Київ у такі ж місцеві вузи – відповідно 15 і 9, Одеса – також 20 і 6 [15, Арк. 23], і це при тому, що в усіх цих містах ще до 1922 року мешкали жінки, які вже отримали подібну вищу освіту, тобто апріорі висококваліфікованих жінок було більше. Та оскільки відправлення жінок на різноманітне навчання – це перш за все справа жінвідділів, то можна констатувати дуже слабку активність останніх у Катеринославській губернії. І це в той момент, коли із запровадженням непу Україну охопило безробіття і найбільший рівень безробіття був саме серед жінок: із 1 вересня 1922 року по 1 липня 1923 року число жінок серед безробітних коливалося між 44,2 та 39,9% (обслуговуючи професії – до 60%, радслужбовців – до 45%, чорноробів – до 43%, але й серед промислових вони склали значну частину досягаючи – 30%)[16, Арк. 3]. Наслідком усього цього стало стрімке зростання рівня проституції. І.В.Іващенко в процесі дослідження виявив «тенденцію до зростання проституції у селах поблизу промислових центрів. Так, у

20

с. Шульгівка Новомосковського району майже 75% жінок займалися проституцією та самогоноварінням» [5, с.99]. Збідніла ж держава не могла реально протистояти цим соціальним аномаліям, оскільки це було своєрідне замкнене коло: для соціалізації потрібно було відповідним установам розпоряджатися певними коштами для улаштування дітей в дошкільні заклади, надання жіноцтву професії, яка саме добре оплачується, і подальшого працевлаштування, оскільки до 70% жінок із даною девіантною поведінкою вже працювали і проституція для них була підробітком [5, с. 104] – та за умов безробіття усе це було майже не реально. Коли ж економічне становище країни почало налагоджуватися, то й ситуація почала нормалізуватися природнім шляхом, а згодом уряд, розпочавши політику індустріалізації, сам уже був конче зацікавлений у створенні дитячих садків, щоб задіяти на виробництві як мого більше жіноцтва. Із 1925 року по 1927 рік (як можна побачити в таблиці [11, Арк. 6]) чисельність працюючих жінок у

Дніпропетровській промисловій окрузі зроста, однак у порівнянні зі Сталіно та Артемівськом, які раніше мали відношення до Катеринославської губернії, це було не зовсім значне зростання. У той же час відсоток кваліфікованих жінок до загального числа кваліфікованих робітників тут був вищий. Проте кількість жінок переведених на кваліфіковану роботу була нижчою – і це та ніша над якою мали б попрацювати жінки всіх рівнів Дніпропетровщини, та кращі показники в Сталіно й Артемівську не слід відносити до успіхів тамтешніх жінорганізаторів, оскільки ситуація в Донбасі була іноді просто абсурдною, скоріше це свідчило про більшу затребуваність у робсилі [4, с. 20-26].

округа	було зайнято всього жінок у промисловості округу		% кваліфікованих жінок до загального числа кваліфікованих робітників		число жінок переведених на кваліфіковану роботу	
	25\26 рр.	26\27 рр.	25\26 рр.	26\27 рр.	25\26 рр.	26\27 рр.
Сталіно	11367	19695	11,9	12,6	250	1000
Дніпропетровськ	19190	20164	16,2	17,2	233	564
Артемівськ	14277	19433	12,0	14,5	400	739

Наприкінці 20-х років завдяки бурхливому будівництву промислових підприємств і постійному очікуванню війни (в разі якої основна маса чоловіків повинна буде воювати, а жінки – зайняти їх робочі місця) жіноцтво все більше втягувалось у виробництво. У вищих органах влади України вважалося, що: «Розв’язання питання про втягнення жінок до виробництва, що по-перше, має величезне політичне значення, а по-друге, відіграє значну роль щодо забезпечення підприємств постійними кадрами, гальмується виключно надзвичайною недостатністю ясел»; але навіть форсування будівництва нових ясел протягом 1931 року, мінімум 4403 ясельних ліжка, лише задовольняло тодішню кількість жінок-робітниць без урахування приросту їх протягом того ж 1931 року й це стосувалося тільки металопідприємств [9, Арк. 2]. В Дніпропетровську на заводах «Мостовой», «Червоний промінь», «Спартак» і «Карл Маркс» працювало 1468 робітниць, для їх дітей потрібно було 200 ясельних ліжок, а не було жодного [9, Арк. 3-4]. Узагалі за даними ЦСУ УСРР на 1/IV-1931 року в Дніпропетровську було 43 садочки з 1400 дітьми, а передбачено було 83 із 5400, у Кривому розі – 7 садочків на 400 дітей, передбачено відповідно 22 на 1900 [10, Арк. 55].

Кінець 20-х початок 30-х років стали своєрідним рубіконом у жіночому питанні: воно стало одним із багатьох, де радянське керівництво забажало усього і відразу. Тим часом робота жінорганізаторами проводилась, але, звісно грандіозних зрушень не відбувалось та й не могло відбутися з цілком природних причин, не говорячи вже про місцеві зволікання. У 1930 році жінки всієї партосередка усіх рівнів закрили, таким чином закінчилася ліберальна гра в «радянський фемінізм», натомість чоловіче партійне керівництво, яке в більшості своїй усе попереднє десятиліття не сприймало серйозно роботу «відділів із роботи серед жінок» зайнялось традиційною «штурмавщиною». Дніпропетровська верхівка проявила особливу заповзятість, оскільки головним показником радянської соціалізації була чисельність жінок-комуністок, то саме цей показник почали збільшувати форсованими методами, звісно, що сама ідея не була місцевою ініціативою, але в порівнянні з іншими регіонами УСРР цифри вражали, подібна ситуація спостерігалася в Донбасі, що цілком зрозуміло через тотожні тенденції у розвитку. На 1 січня 1930 року в Дніпропетровській окрузі жінок-комуністок було 2263 особи, за перше півріччя їх чисельність зроста до 2940 (тобто на 677 особи), в інших округах порядок цифр був аналогічний [17, Арк. 6-7]. Але в кандидати КП(б)У за 1929 рік було прийнято 5541 жінку, за 1930 рік – 14811 жінок,

за 1931 рік – 24345 жінок і лише за перший квартал 1932 року – 5508 жінок, утім їх відсоткова частка майже не змінилась відповідно – 12,2%, 12,5%, 13,7%, 13,6% [18, Арк. 18]. На Дніпропетровщині ж тільки за перший квартал 1932 року жінок-комуністок збільшилось на 921 особу (з 10682 до 11603), більше тільки в Донбасі – на 1632 (з 13713 до 15345), для порівняння, в столичному Харківському регіоні УСРР на 505 осіб (з 16009 до 15504). Подібна тенденція спостерігалась і щодо прийняття в кандидати КП(б)У за перший квартал 1932 року: Дніпропетровська область – 1301 жінка, Донецька – 1727, Харківська – 1016, Київська – 570 [18, Арк. 23].

Висновки і перспективи подальших досліджень. Наприкінці наукової розвідки можна зробити висновок, що першу третину ХХ століття більшовики Катеринославщини (Дніпропетровщини) не надто переймалися «жіночим питанням» і навіть перебування в лавах місцевого партосередку такої визначної особи «жіночої статі» як С.І.Гопнер не стало прикладом і приводом для більш активного заохочування жіноцтва до участі в партійному та радянському будівництві регіону. Надалі є сенс дослідити так званий рух дружин ІТР саме на Дніпропетровщині, щоб підтвердити або спростувати що це була спроба влади реабілітуватися після провалу політики радянського фемінізму саме в цьому маскулінному регіоні завдяки методам ліберального фемінізму кінця ХІХ століття.

ЛІТЕРАТУРА

1. Большевистские организации Украины: организационно-партийная деятельность (февраль 1917 – июль 1918): Сб. документов и материалов / Рук. кол. сост. П.Л.Варгатюк. – К.: Политиздат Украины, 1990. – VI, 801 с.
2. Боротьба за перемогу радянської влади на Україні. Збірник спогадів учасників Великої Жовтневої соціалістичної революції. – К.: Держполітвидав, 1957 – 584 с.
3. Вороніна М.С. Жіноче питання в Донбасі та феномен Паші Ангеліної (20-30-ті рр. ХХ ст.). // Збірник наукових праць. Серія «Історія та географія»/ Харківський національний університет імені Г.С.Сковороди. – Харків: Майдан, 2008. Вип. 33. – С. 147-153.
4. Вороніна М.С. Специфіка гендерних відносин у східних регіонах України (20-30-ті роки ХХ століття). // Збірник наукових праць. Університет (Історія, філософія, філологія). – К., 2009. № 3.- С. 20-26.
5. Іващенко І.В. Державна політика у сфері боротьби з соціальними аномаліями періоду НЕПу (1921-1928 рр.): досвід, протиріччя, уроки (за матеріалами Півдня України). 07.00.01 – історія України: дис...канд. істор. наук. – ДНУ. – Дніпропетровськ. – 2003. – 206 с.
6. Коллонтай А. Социальные основы женского вопроса. – СПб.: Тип. «Т-во Худож. Печати», 1909. – 431 с.
7. Нариси історії комуністичної партії України. Видання друге, доповнене. – К.: вид-во політичної літератури України, 1964. – 696 с.
8. Октябрь в Екатеринославе (Сборник документов и материалов). – Днепропетровск: Днепропетровское областное издательство, 1957. – 378 с.
9. Центральний Державний архів вищих органів влади України (Далі ЦДАВО України) Ф. 1. – Оп. 6. – Спр. 1094.
10. ЦДАВО України Ф. Р377. – Оп. 1. – Спр. 9536.
11. ЦДАВО України Ф. 2623. – Оп. 1. – Спр. 1666.
12. Центральний Державний архів громадських об'єднань України (Далі ЦДАГО України) Ф. 1. – Оп. 20. – Спр. 349.
13. ЦДАГО України Ф. 1.- Оп. 20. – Спр. 832.
14. ЦДАГО України Ф.1. – Оп. 20. – Спр. 1065.
15. ЦДАГО України Ф.1. – Оп. 20. – Спр. 1555.
16. ЦДАГО України Ф.1. – Оп. 20. – Спр. 1733.
17. ЦДАГО України Ф.1. – Оп. 20.– Спр. 3220.

18. ЦДАГО України Ф.1. – Оп. 20. – Спр. 5261.
19. ЦДАГО України Ф. 57. – Оп. 1. – Спр. 57.